

Katarzyna JAKUBOWSKA-KRAWCZYK

Uniwersytet Warszawski
ORCID 0000-0002-6281-7011
k.jakubowska@uw.edu.pl

Pisanie o chorobie (recenzja tomu *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021)

Writing about the disease (review of the volume, *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, edited by M. Zambrzycka, Warsaw 2021)

The article analyzes the issue of Disease in the literature and culture of Ukraine and the post-Soviet countries, edited by M. Zambrzycka, both in terms of theoretical content and exemplification of specific phenomena based on examples taken mainly from Ukrainian literature and culture, with one exception from Russian literature.

Keywords: disease, discourse, Ukrainian and Russian literature

W artykule przeanalizowano wydanie *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, edited by M. Zambrzycka tak pod kątem zawartych tam treści teoretycznych, jak i egzemplifikacji konkretnych zjawisk na przykładach zaczerpniętych przede wszystkim literatury i kultury ukraińskiej z jednym wyjątkiem pochodzącym z literatury rosyjskiej.

Słowa kluczowe: choroba, dyskurs, literatura ukraińska i rosyjska

Analiza narracji maladycznych stała się w ostatnich latach ważnym aspektem badań literaturoznawczych. Literaturoznawcy dołączyli bowiem do przedstawicieli innych dyscyplin i rozpatrują rozmaite jej funkcje przede wszystkim terapeutyczną, która pomaga w uporządkowaniu emocji, opanowaniu niepokoju i próbach uporządkowania powstałego chaosu. Jak zauważył Mateusz Szubert „Ta niekończąca się walka człowieka z mikroorganizmami [...] wydawać by się mogła naturalnym etapem (w) rozwoju

nauki, oczywistym dążeniem do eliminacji cierpienia fizycznego w życiu człowieka. Dążenie to zdradza jednak daleko idący i wciąż narastający stan nieprzygotowania na to, co nieuchronne”¹. Badania dowodzą, że w poświęconych tematyce choroby tekstach literackich przestrzeń somatyczna łączona jest z duchową. Spełniają one ważną rolę kulturową bowiem niejednokrotnie służą oswajaniu z sytuacją osób towarzyszących choremu a także szerszych grup społecznych. Podejmują próbę pokonania rozmaitych tabu i uprzedzeń, często pokazując perspektywę samego chorego.

Tom *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego* stanowi interesujący wkład w badania ukraińskiej literatury, w której temat ten jest relatywnie nowy. Jak napisała redaktorka, „Obszar geograficzny, będący obiektem zainteresowań badaczy, których teksty proponujemy Czytelnikowi, to przestrzeń wciąż zmagająca się z doświadczeniem totalitaryzmu, co stanowi niewątpliwie istotny kontekst dla badań nad zagadnieniem choroby. Można nawet powiedzieć, że ów posttotalitarny syndrom sam w sobie jest rodzajem dysfunkcji, a próby jej „uleczenia” można zaobserwować na różnych poziomach współczesnego życia społecznego politycznego i kulturalnego”². Na złożoność problematyki zwraca już uwagę zaprojektowana przez Annę Makać okładka, która odwołuje się do dążenia pisarzy do utrwalenia zjawisk ulotnych, którymi są doświadczenia choroby.

Zawarte w tomie teksty sięgają po metodologię szeregu innych dyscyplin nie tylko literaturoznawstwa i kulturoznawstwa ale i medycyny narracyjnej, psychologii, socjologii, filozofii i in. Jak podkreśla Iwona Boruszkowska: „W dyskursie maladycznym najbardziej interesujące są koncepcje, które integrują fizjologiczne aspekty choroby z tymi społecznymi czy kulturowymi i w których zwraca się uwagę na narracje chorobowe, będące poniekąd odbiciem dyskursywnego porządku, gdzie „medycynę” postrzega się jako jedną z praktyk kulturowych czy społecznych.”³ Artykuł badaczki z Katedry Teorii Literatury Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego stał się swoistym przewodnikiem po tomie. Teoretyczny wykład badań literatury maladycznej znajduje bowiem swoje odzwierciedlenie w kolejnych rozdziałach tomu, w których autorzy analizują wybrane przez siebie teksty. Boruszkowska przywołuje dwa ważne dla polskiego literaturoznawstwa teksty: *W niewoli ciała. Doświadczenie utraty zdrowia i jego reprezentacje* Małgorzaty Okupnik (2018) oraz *Choroba jako literatura. Studia maladyczne* Moniki Ładoń (2019). Zwraca uwagę na dyskusję, którą podjęły one wobec opozycji zdrowie-choroba i wynikające z niej konsekwencje. Przywołując zaś prace Szuberta zwraca uwagę, że „przypisuje [on] dyskursowi rolę porządkującą względem wypowiedzi o chorobie, traktuje go jako „sumę kontekstów społecznych i znaczeń budowanych wokół pojęcia choroby”

¹ M. Szubert, *Dyskurs maladyczny – perspektywy badawcze* [w:] *Fragmenty dyskursu maladycznego*, red. Maciej Ganczar, Ireneusz Gielata, Monika Ładoń, Gdańsk 2019, s. 18.

² M. Zambrzycka, *Wstęp* [w:] *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021, s. 8.

³ I. Boruszkowska, *Choroba – defekt – literatura: perspektywy badania narracji chorobowych* [w:] *Motyw choroby...*, op. Cit., s. 12.

„doskonały rejestr emocji, wrażeń, nastrojów, lęków i obaw związanych z chorobą i jej doświadczeniem”⁴.

Badaczka zwraca uwagę na perspektywę, jaką otwiera przed literaturą taktowanie pacjenta jak narratora. Interesującą ze względu na autorefleksję w sytuacji granicznej, ujawniającą jego wartości i postawy. Zarówno perspektywę chorego, jak i świadka choroby wpisuje się ona w teksty doświadczenia autobiograficznego. „W tym kontekście można rozumieć patografię jako foucaultowską „technikę siebie”, wyraz troski o własne ja, gdzie „doświadczenie siebie (...) wzmacniano i poszerzano z racji (...) aktu pisania”⁵ – zauważa Boruszkowska. Zwraca także uwagę na wyodrębnione przez Arthura Franka narracje restytucji, chaosu i poszukiwania. Przywołuje podejście Anne Hunsaker Hawkins, która podkreślała paralele pomiędzy opowieściami chorobowymi a przygodowymi. Odnosi się do narracji świadectwa i interwencji. W rozdziale została bardzo kompetentnie omówiona dyskusja wokół dyskursów maladczych, a autorka zwróciła uwagę na różne jej aspekty.

W kolejnej części tomu podjęto różne aspekty tematu na wybranych przez badaczy przykładach. Rozdział autorstwa Oksany Wysznewskiej z Wołyńskiego Narodowego Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki *Християнський контекст мотиву сліпоту-прозріння в „Повісті минулих літ” і „Кроніке польській” Галла Аноніма* zwraca uwagę na realizację tematu choroby w literaturze najstarszej. Autorka bada symboliczno-alegoryczne opisy scen cudownego uzdrowienia władców Mieszka i Wołodymyra i analizuje w jaki sposób choroba może nabrać wymiaru symbolicznego oraz politycznego.

Marta Kaczmarczyk z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II pochyliła się nad reprezentacjami doświadczenia choroby w twórczości Łesi Ukrainki. Przeanalizowała jej egoteksty pod kątem przepracowywania przez pisarkę traumy choroby. Badaczka zwraca uwagę na fakt wyłączenia w czasach radzieckich ze spuścizny Łesi Ukrainki fragmentów listów poświęconych chorobie, aby nie osłabiać wizerunku poetki-rewolucjonistki. Kaczmarczyk analizuje przestrzenie tranzytowe szpitali, sanatoriów, uzdrowisk itp.

Kolejny rozdział poświęcony jest twórczości Tani Malarczuk. Paulina Olechowska z Uniwersytetu Warszawskiego analizuje traumy związane z trudną historią oraz niszczącymi normami społecznymi. Na podstawie opowiadania *Bies głodu* badaczka pokazuje dziedziczenie traumy z pokolenia na pokolenie. Jej skutki dotyczą nie tylko sfery psychicznej ale i cielesnej, objawiając się w bólach różnych organów i bulimii. Posttraumatyczna narracja ukazuje choroby ukraińskiego społeczeństwa oraz zależność młodszych od trudnych doświadczeń ich przodków. „*Bies głodu* nie jest bowiem opowieścią o przeżytej traumie, ale opowieścią o przeżywanej traumie. Stan chorobowy trwa: cierpi ciało głodne miłości do siebie, uczucie pustki i lęku są bowiem dla niego realne, i cierpi dusza, bo naturalny rozwój

⁴ Ibidem, s. 12.

⁵ Ibidem, s. 18.

osobowości bohaterki został zatrzymany, zainfekowany, zarażony traumą babci”⁶ – pisze P. Olechowska.

W rozdziale *Opowiadać i działać. O społecznym aspekcie narracji chorobowych na przykładzie ukraińskiej literatury popularnej* Marta Zambrzycka nie tylko analizuje teksty literackie ale także publiczną, również medialną działalność ich autorów. Podstawę badań stanowią trzy książki: Marka Liwina *Piki i dopozu*, Switłany Talan *Колу ту нопуц* oraz Janiny Sokołowej *Я. Ніна*. M. Zambrzycka analizuje narracje tożsamościowo-somatyczne oraz ich wymiar terapeutyczny. Przygląda się narracjom uwrażliwiającym, opisującym osobiste doświadczenie choroby, słuchania i wspierania osób je doświadczających.

Feliks Szejnbuk z kolei przeanalizował *Хворобливий сон Іванди у повісті Олеся Ульяненка „Седой”*. Badacz skoncentrował się na analizie cielesno-mimetycznej. Przeanalizował dyskurs choroby w połączeniu z narracją oniryczną, stan zawieszenia pomiędzy śmiercią a życiem i unoszące się nad tym próby tworzenia marzeń. W dalszej części tomu Halyna Żukowska z Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki podjęła się analizy twórczości Oksany Zabuzko. W rozdziale *Семантичне поле мотиву відьомства в сучасній українській літературі (на матеріалі Казки про калинову сонілку Оксани Забужко)* przeanalizowała wizerunek wiedźmy we współczesnym postmodernistycznym feminizmie. „Czary reprezentują stan wewnętrzny kobiety w społeczeństwie patriarchalnym, jej osobliwość sposób obrony i protestu.” – stwierdza badaczka. Analizuje wykorzystanie przez badaczkę motywów biblijnych, obrazów zaczerpniętych z ukraińskiego folkloru i symboli obecnych w kulturze ludowej. Nieco dyskusyjne jednak może być połączeniem tych, skądinąd ciekawych badań z dyskursem maładycznym.

Interesujące są także teksty poświęcone ukraińskiej sztuce w kontekście choroby autorstwa Zinaidy Kosytskiej z Ukraińskiej Akademii Nauk *Мистецтво витинання як творчість і як арт-терапія (на матеріалах України середини XX – початку XXI століть)* oraz Michała Szymko z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej *Motyw choroby w ukraińskiej sztuce kobiecej*. W pierwszym z tekstów na wybranych przykładach, poczynawszy od Henri Matisa poprzez Mychajła Kuzemskiego, Olhu Szykarenko, Tetianu Rudyki Viktorię Nesterovą analizuje terapeutyczną rolę procesu tworzenia artystycznej wycinanki. Pokazuje jej możliwości również na przykładzie uczniów z miasta Czasiw Jar z obwodu Donieckiego. Michał Szymko zaś opisuje przykłady ukraińskich artystek (Marii Prymaczenko, Żanny Kadyrowej, Anastasiji Nekipyly), których cierpienie przerodziło się w konkretne wytwory sztuki.

Tom zamyka rozdział autorstwa Moniki Zielińskiej-Dziubińskiej *Motyw choroby w powieści Jeleny Czyżowej „Czas kobiet”*. Badaczka przeanalizowała jak temat ten realizuje współczesna kobieca proza rosyjska. Zwróciła uwagę na jej aspekt społeczny i polityczny.

⁶ P. Olechowska, *Chora dusza – chore ciało. Studium przypadku (Tania Malarczuk Bies głodu)* [w:] *Motyw choroby...*, op. Cit., s. 56.

Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego podejmuje tematy ważne i aktualne, od lat obecne w badaniach literatury światowej. Jak w nim czytamy: „Refleksja nad chorobą: pisanie i czytanie o tym doświadczeniu, nowe podejścia teoretyczne, praktyki badawcze, inspirujące konceptualizacje, pełne empatii poczynania na polu medycyny narracyjnej, ale przede wszystkim wszelkie autobiograficzne próby oddania pola językowi choroby, językowi w rozkładzie, którego rolą jest przywrócenie porządku i wykreowanie nowej normalności, tworzą krąg wielkiej wspólnoty: krąg „zranionych opowiadaczy””⁷ Jest to jedna z tych książek, która otwiera nowe perspektywy, ukazuje procesy obecne w literaturze ukraińskiej na tle zjawisk światowych i inspiruje do dalszych badań.

REFERENCES

- Boruszkowska I., *Choroba – defekt – literatura: perspektywy badania narracji chorobowych* [w:] *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021, s. 11–28.
- Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021.
- Olechowska P., *Chora dusza – chore ciało. Studium przypadku (Tania Malarczuk Bies głodu)* [w:] \ *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021, s. 49–57.
- Szubert M., *Dyskurs maladyczny – perspektywy badawcze* [w:] *Fragmenty dyskursu maladycznego*, red. Maciej Ganczar, Ireneusz Gielata, Monika Ładoń, Gdańsk 2019.

zgłoszenie artykułu: 20 lutego 2022
przyjęcie artykułu do druku: 20 maja 2022

---

⁷ I. Boruszkowska, *Choroba – defekt – literatura: perspektywy badania narracji chorobowych* [w:] *Motyw choroby...*, op. Cit., s. 26.